

A világháború előzményei.

Nincs ország a föld hátán, amelynek sorsára döntő befolyást ne gyakorolt volna a világháború, vajjon lehet-e igaztöbb tárgyat elképzelni a nagy pusztulás okainak kutatásánál?

Külföldön egyre-másra jelennek meg az erről szóló emlékiratok, az angol kormány gyakorlati célból: saját diplomáciai karának tájékoztatása végett adatott ki «kézikönyvet», mely a világháború által teremtett helyzetet ismereti, de egyúttal alaposan leírja a világháborút megelőző diplomáciai eseményeket is. Ez a «kézikönyv» csekély 25 derék kötet, megfelelő tömeg térkép-pel. A német birodalomnak bizonyos mértékig érdeke volt kimutatni, hogy a háború előidézése nem a németiség bűne, ezért náluk szintén maga a kormány ad ki egy hatalmas könyvsorozatot, amely hivatalos iratokban mutatja be a német diplomácia működését 1870 óta. Ezt az utóbbi kiadványt vette alapul munkájában gróf Andrassy Gyula.

Nekünk, magyaroknak, a háború előtt külképviselőnk nem volt, — aki nagyjaink közül beláthatott a külpolitika konyhájába, az meghalt *emlékirat* hátrahagyása nélkül, magyar szempontból tehát örülnünk kell, hogy ilyen jelentékeny államférfiú vállalkozott annak az úrnak betöltésére, amely a legjobb hivatásos történetíró műve után is megmaradna irodalmunkban: ez a mű tudniillik emlékiratszerű és így bizonyos mértékig kütfőjlegű.

Nemcsak a tárgy és a kütfőjleg teszi érdekessé a munkát, hanem a valósággal érdekfeszítő előadás is, az eseményeknek világos csoportosítása, melyből tisztán kivehető az eszemenet: a hármasszövetség a béke fönntartására alakult, célját pusztán békés eszközökkel akarta elérni, a béke fölbomlásából egyelőre az a keserű tanulság meríthető, hogy aki háborúra elszánva nincs, ellenfeleinek engedi át a kedvező időpont megválasztását.

Van ugyan egy másik tanulság is:

a legnagyobb hatalomnak sem szabad elbizakodnia. Az elbizakodástól mentes óvatosság példáját Andrassy Bismarck működésében látja. Bismarck óvakodott attól, hogy provokálja Franciaországot, vagy bármely másik államot, ellenben nagy gondot fordított arra, hogy Németország sohase maradjon szövetséges nélkül. Nem egyetlen ország szövetségét kereste, valószínűségi koalíciók szervezésére törekedett, például, mikor az idősebb Andrassy nem tudott belenyugodni a három császár szövetségbe az oroszokkal való érdekellentét miatt, akkor Bismarck megteremtette az angol-olasz-osztrák egyetértést. Szabad teret engedett a franciák nagyravágyásának az Európán kívüli terjeszkedésben, maga pedig szinte túlságig vitte igénytelenségét.

Bismarck igénytelenségének egyik magyarázata, hogy ő abban a korban nőtt föl, mikor Poroszország még csak középhatalom volt: előtte az európai vezérszerep elnyerése is nagy csoda volt, — világhatalmi szereplésre ő nem gondolt. Utódai már a német egység korában nevedektek, ők már szükségnek találták Európát. Bismarck a német birodalmat «szaturált» államnak tekintette, legalább is annak hirdette, — utódai az Európán kívüli terjeszkedésre elég oknak tekintették, ha a birodalomnak valamelyik vetélytársa gyarapította birtokállományát. Nagyon hangosan hirdették a birodalom jogát a terjeszkedésre és a világ ügyeibe való beleszólásra, Vilmos császár pedig nemcsak nagyhangú beszédre, hanem gorombaságra is képes volt, sőt egy alkalommal kifejezte azt a meggyőződését, hogy az angolokkal gorombán kell beszélni, mert azok a gorombaságot tekintik őszinteségnek.

Bismarck gyarmatellenes fölfogását az ő diplomáciai pályafutásának első felében történt események is magyarázzák: akkor történt Alaska eladása, a sepoj lázadás Indiában, III. Napoleon siralmas mexikói kudarca. Poroszországnak saját történetéből csak annyi tapasztalata volt, hogy a XVII. és

XVIII. században szerzett gyarmatokon túl kellett adni. Bismarck nem kereskedői családból származván, az említett tényekből azt a meggyőződést merítette, hogy az államnak tulajdonképpen nem is érdeke a gyarmatszerzés, kívánhatja ugyan néhány nagykereskedő, de az általános hadkötelezettség korában nem lehet kockáztatni az egész nemzet vévét egy-két polgár vagyonosodása érdekében.

A német nemzet vezetői azóta más meggyőződésre jutottak. Tudósok hirdették, hogy nem is lehet gazdag az a nemzet, amely gyarmatokat nem szerez. Hiába mondta Bismarck, hogy a francia gyarmatszerzés csak Franciaországot gyöngíti, már lehetett látni, amit a világháború éppen Németország rovására bizonyított be: a gyarmatok nemcsak gazdaságilag, hanem katonailag is erősítették Franciaországot.

Ugyálszik, maga Bismarck is észre vette állításának helytelenségét, ha ugyan szavainak nem volt megtévesztő célzata s a birodalom már az ő idejében megkezdte a gyarmatszerzést. Ezek a gyarmatok nem a legsikerültebb szerzemények, — de a terjeszkedés a vetélkedő hatalmak túlságos féltékenykedése nélkül kezdődött, hiszen a német birodalom étvágyának csekélységét éppen a vaskancellár szavaival lehetett bizonyítani.

Megváltozott a helyzet az étvágy elárulásának tekintetében Bismarck bukása után. Az utódok nem fogadták el a mesternek azt a tételét, hogy a gyarmat örökös kiadásokat és ebből fakadó gyöngeséget jelent, szereztek gyarmatokat, de nem a legszerencsésebben. A német birodalomnak tudniillik más szempontból van szüksége gyarmatra, mint például Franciaországnak. Mindkét birodalomnak fejlett ipara van, tehát iparcikket vásárló és nyersterményeket szolgáltató piacra szorul mind a kettő. De a német birodalom lakosságának szaporodása nem stagnál, mint Franciaországé, hanem a legkedvezőbb képet mutatja. Ennek megfelelően a birodalomból sokkal nagyobb arányú a kivándorlás, mint Franciaországból: *1900 táján Európán kívül annyi német élt, mint ahány magyar van a világon, több, mint az egyre nagyobb szerepet játszó Argentína, vagy Kanada, vagy Ausztrália lakossága.* A német birodalomnak tehát olyan területre van szüksége, ahol a kivándorló tömeg elhelyezkedhetik: nem trópusi és nem sűrű lakosságú területre. A bi-

rodalomnak bizonyos mértékig szerencséje vált szerencsétlenséggé: a szében való csodás gazdagság képessé tette a birodalmat az ipar nagyarányú kifejlesztésére, így a nagy népszaporodás ellenére is foglalkoztatni tudta lakosságát, tehát 1890 után, éppen a gyarmatszerzési láz kitörésekor, csökkent a kivándorlás. A kormánynak nem kellett olyan területről gondoskodnia, ahová a vérfolyamot célszerű volna irányítani. És a birodalom a lehető legrosszabb helyen kísérli meg a befészkelődést: Kínában! *Túlnépesült* országba mennek lakatlan vidék helyett, ellenszenvet idéznek elő önmagukkal szemben olyan országban, amelynek integritását az Unionak, esetleg más államoknak segítségével meg lehetett volna védeniök és amelyben a politikai rokonszenv megnyerésével kitűnő gazdasági piacot lehetett volna szerezniök!

Ha megtagadták az utódok Bismarck tételének első részét és gyarmatot szereztek minden áron, ezt azzal igyekeztek ellensúlyozni, hogy túlzott komolysággal fogták föl a tétel második részét, amely szerint a gyarmatszerzés első föltétele az erős flotta. Elmulasztják az orosz szövetség megkötését Anglia féltékenységének elkerülése végett, de nyíltan hangoztatják, hogy a birodalomnak hajóraj kell, nehogy Angliával szemben gyöngye legyen háború esetén! A császár legtávolabbról sem gondol arra, hogy háborút készítsen elő Anglia ellen, csak készen akar lenni arra, hogy gyarmatpolitikáját Anglia ellenére is folytathassa; a flotta-agitáció azonban angol-ellenes jelszóval indul meg. Az idegen hatalommal szemben folytatott ilyen könnyelmű nyelvöltögetést súlyosan megbélyegzi Andrásy: arra nem gondoltak, *mikorára a birodalom készen lesz?* Ebben a könnyelműségben elől jár a császár, akiről Andrásy nem a legkedvezőbb képet rajzolja: fenyegetőzik, mikor semmi határozott cselekvésre sincs elszánva, sért, mikor nem akar. Későre veszi észre — bár még mindig korábban, mint miniszterei — a németgyűlölet föllobbanását Angliában, ekkor leinti a német sajtót, de már nem intheti le a kialakult angol közvéleményt és nem tudja megakadályozni a francia-angol entente kialakulását, sőt erre még csak nem is törekszik, *mert létrejöttét képtelenségnek tartja!*

Amint Bismarcknak egy kiélezett nyilatkozata tekinthető a hibás flotta-politika kiinduló pontjával, úgy egy másik fölfogásához való szolgálai ragaszkodás idézte elő az angolok végleges elpártolását. Salisbury angol külügy-miniszter többször mondta a német nagykövet előtt, hogy a külföldiek rendszerint félreismerik az angol külpolitika irányelveit, amelyek gyakran csak a belpolitikai hatalom megtartását célozzák. Salisbury ebben nagyon tévedett, legalább a német államférfiakat illetőleg. Bismarck és utána a többi kancellár egyrészt azért nem akart szövetségre lépni Angliával, mert német fölfogás szerint a szigetszország világhatalma mindenütt féltékenységet keltett és a szövetséges, esetleg távolfekvő érdekek miatt kényszerülne háborút folytatni, míg a németeknek csak Európában vannak érdekeik, de itt sincsenek ellenségeik. Ez a fölfogás tarthatatlan, amióta a németek is világpolitikát folytatnak, de ekkor is megáll a másik: nem lehet szövetségzni az angolokkal, mert őket szerződés tulajdonképpen nem köti, a közársasági jellegű alkotmány szerint kormányígert, parlamenti határozat nélkül semmis, sőt a parlament szava sem megbízható, mert a többség is változik, míg ellenben a német kormány szava az utódra is kötelező. Sőt parlamenti határozatot nem is célszerű provokálni a többi hatalmak féltékenységének elkerülése végett. Erre az esetre is nagyon igaz az idősebb Andrásynak az a fölfogása, hogy külpolitikában nem a titkosság a fődolog, hanem a helyes elgondolás: azt meg lehet, sőt meg is kell vallani, a nyíltság magától fölbreszti az érdekelt népek közt az egymásrautaltság tudatát, s az államférfiak számításán alapuló gondolatát beviszi a néplélekbe.

A német birodalom elzárkózása az angol szövetségtől annál veszélyesebb, mert Anglia szövetségesre szorul. Kényelmetlenné vált az elszigeteltség már a búr háború idején, amikor éppen német ellenségeskedéstől kellett tartani Vilmos császár kifakadásai miatt s kellemetlen volt az «isolation» a Fashoda incidens alkalmával, mikor Franciaországgal kerültek szembe az angolok. Ekkor a francia kormány nemcsak az oroszokkal, hanem (maga Delcassé is!) a németekkel hajlandó lett volna szövetségzni! A birodalom nem szövetségzett sem a franciákkal, sem az angol-

okkal, tehát szövetségtek a franciák és angolok egymással! Ez a szövetség eldöntötte Olaszország sorsát is. Itália amióta történelmét ismerjük, mindig a legnagyobb tengeri hatalom befolyása vagy éppen uralma alatt állott. A főnicieket a tenger uralmában fölváltják a görögök, meg is szerezték a főniciai gyarmatokat Dél-Itáliában. A görögöket hanyatlásuk idején kezdtek szorongatni a karthágóiak, az ő tengeri vereségük után Róma lett az úr, Bizánc befolyását követte az araboké és az összes tengereken kalandozó normannoké, Amerika fölfedezésének korában a spanyolokra száll a «Két-Szicília», korunkban a félsziget nem vonhatja ki magát az angol befolyás alól. Ezt a kis kitérést azért tartottam szükségesnek, mert egyik tekintélyes napilapunk Tisza levelezésének megbeszélésében igyekszik azt elhitetni olvasóival, hogy ügyesebb politika a világháború alatt is megnyerhetette volna Olaszországot. Andrassy könyvében számtalan hely bizonyítja, amit 2500 év története is tanusít: Olaszországnak lehetetlen a tengerek ura ellen hadat viselnie. Számtalan hely igazolja azt is Andrásynál, hogy Olaszországnak túlnépesült volta miatt újabb területre van szüksége s ebben őt a központi hatalmak nem támogatják. A világháborúban kitünő alkalom nyílt terjeszkedésre: valamelyik hatalmi csoporttal szövetségzniök kellett, de csak az angol párttal szövetségzhetett.

Az egész mű valósággal érdekfeszítő és nem fászesztó olvasmány. Az író részletesen és plasztikusan jellemzi nagyobb változások előtt a szereplőket: uralkodókat, minisztereiket. Ezen a téren leginkább kütfőjlegű, hiszen Andrassy jórészüket személyesen ismerte. Kiváló példaul az angol király és Vilmos császár szembeállítására, de érdekes intimításokat tudunk meg Ferenc Józseftről és az orosz cárról is.

Nagyon élénkíti és egyúttal gondolatébresztővé is teszi a munkát a tanulságok levonása, nagy férfiak elveinek ismertetése; érdekes például Bismarck nézete a többségi elvről: mire való a tömegek bevonása a politikába, mikor örülni kell azon, ha csak egy-két ember is akad, aki az állam igazi érdekeit fölfogni képes! Számtalan más részlet fogja meglepni vagy gondolkodásra bírni az olvasót, mikor például kimutatja, hogy a Balkán «űzfészke» csak akkor tüzeskedett, mi-

kor Oroszország másfelé nem volt elfoglalva... Ismételten rámutat a diplomáciában arra, amit belpolitikánkban is meg lehetne szívelni: szövetségesek közt gyanúsítgatás, új orientációra fenyegetőzés rendesen szakításra vezet... *Török Pál.*

Vörösmarty kiadatlan költeményei. Vannak, akik főöslegesnek tartják a nagy költők ifjúkori kísérleteinek közrebocsátását. Ezek nyilván annak a glóriának ragyogását féltik, amely idők folyamán a lángelmék alakja körül formálódott s amelynek erejét a köztudat előtt aligha növelik a szerény próbálkozásokból még csak halványan feltűnedező sugarak. A tudomány azonban, amely nem csupán gyönyörködni óhajt a szellemi fényforrásokban, hanem megértésükre is törekszik — magasabb érdekből — figyelmen kívül hagyja a laikus érzékenységet s a lehetőség szerint minél bővebb anyagot igyekszik vizsgálódása körébe vonni. Ily szempontból tekintve a dolgot, Brits Frigyesnek *Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei* című munkája igen nagy érdeklődésre tarthat számot.

E gazdag és eddig ismeretlen anyaggyűjtemény a költő unokájának, Bernrieder Jánosné, sz. Széll Ilonának családi ereklyéi közül került elő. (Azelőtt Zádor György hagyatékaként a nagyváradi premontrei főgimnázium őrizte.) A versek legnagyobb része a költő pesti, diákkori jegyzetei közt maradt fenn. Ebből, meg egy csonkán is ötven lapra terjedő kéziratot fűzet felírásából (*Exercitia Scholastica Carmina*) sejtve megállapítható, hogy a körül-belül másfél-száz darabból álló gyűjtemény főképp iskolai versgyakorlatokat foglal magában, még pedig az 1816—1820 közti évkörből. Valószínű azonban, hogy néhány későbbből való darab is akad közöttük. A kötött formájú magyar és latin darabokon kívül két (1820—25 táján készült) prózában írt drámai töredék is van a kötetben. Az első talán egy tervbe vett tragédia morzsája s a címe: *Seneca*; a másik egy címnélküli vígjátékreszlet.

A gyűjtemény egésze, mint a hozzáírt bevezetésből is kitűnik, elsősorban irodalomtörténeti értékű. Tartalmi elemeinek más, előbb megjelent költeményekkel való rokonságából következtetve Vörösmarty művészi tudatossága most már korábbiól keltezhető, mint az eddigi adatok alapján gondolták. E kötet szerint az első kísérletek

is a klasszikus verselés feltűnő kedvelését mutatják. Brits nem tartja lehetőlennek, hogy e vonzalom hatással volt Vörösmarty nyelvszínének kialakulására. Föltevést az adalékok értékelése során még számos olyan utalással toldja meg, melyek jó kiindulópontul kínálkoznak a további vizsgálat céljaira. Ilyen az a megállapítása, hogy Vörösmarty «az első magyar költő, akinél feltűnik a városi élet szeretetének kultusza; vagy odább, hogy meglepő s irodalmunkban először nála mutatkozó jelenség «saját költői működését elemző s erről vallomást adó egy-két költeménye». A közzétett anyaggyűjtemény többoldalú, összefoglaló bemutatása után helyesen emeli ki, hogy «van ezekben az ifjúkori költeményekben két belső vonás, amelyről mondhatni, hogy anyajegye Vörösmarty Mihály költészetének: a rajongó hevület és az eszmélkedő jelleg».

A versek átlapozása többnyire igazolja a bevezetésben foglalt tájékoztatót. Az Ovidiusi és Horatiusi eredetű verses fordításokon kívül a kezdő műzsaftik témaköre szólal meg e kötetben: az évszakok megéneklése, a szerencse forgandóságán s a mulandóságon való elmélkedés, a gyermeki és baráti szeretet, vagy a tanítványi hála, a hazafias érzés, továbbá a természet szépségében való gyönyörködés mellett olykor a szerelem. Érdekes jelenség a versek között néhány népies dal felbukkanása. A formábaöntésen nem nehéz ugyan fölfedezni bizonyos művészi fogások eredetét, de épen ezért, meg a sorok mögött lappangó eszme-csirák s egyes anticipáló mozzanatok miatt e gyűjtemény fejlődéstörténetileg rendkívül becses. Viszonyát a költő későbbi műveivel s általában a Vörösmarty-irodalom szempontjából való értékét a további kutatás lesz hivatott kimutatni; e sorok célja csupán a figyelem ráterelése a kötet nem mindennapi érdekességére. A kiadó hálaára kötelezte vele nemcsak Vörösmarty tisztelőit, hanem a magyar irodalomtudományt is, amelyre nézve adalékai bizonyára nem nélkülözik a tanulságot. A szövegközlést illetőleg megemlítjük, hogy a közlő az egyes darabok egymásutánjában «a valószínű időbeli ponton kívül» azt a rendet követte, amelyben a verseket a jegyzetek lapjain felírva találta. A helyesírást tekintve csak «a legfeltűnőbb eltérések különbségeit» tüntette el. Ahol az eltérések meghagyattak — az előszó